

برای

دانشگاه گیلان و بوخاران

تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم اقتصادی

عنوان:

اندازه گیری خط فقر شهری و بررسی شاخص های

خط فقر در ایران برای سالهای

۱۳۸۸-۱۳۸۰

استاد راهنما:

دکتر مصیب پهلوانی

استاد مشاور:

دکتر احمد اکبری

تحقیق:

زهرا رجائی

بهمن ۱۳۹۰

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان: **اندازه گیری خط فقر و بررسی شاخص های خط فقر در ایران برای سالهای ۱۳۸۰-۱۳۸۸** قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد **علوم اقتصادی** توسط دانشجو **زهرا رجائی** با راهنمایی استاد پایان نامه **دکتر مصیب پهلوانی** تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

زهرا رجائی

این پایان نامه ۷۰ واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۲۹/۱۱/۹۰ توسط هیئت داوران بررسی و درجه **خوب** به آن تعلق گرفت.

نام و نام خانوادگی	امضاء	تاریخ
استاد راهنما: دکتر مصیب پهلوانی		
استاد راهنما:		
استاد مشاور: دکتر احمد اکبری		
داور ۱: دکتر نظر دهمرده		
داور ۲: دکتر سهیلا پروین		
نماینده تحصیلات تکمیلی: احمد وناسر		

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب زهرا رجائی تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است. کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو
زهرا رجائی

تقدیر بد

دستان پر محبت پدرم

نگاه پر عفویت مادرم

وجود همیشه همراه و سرشار از امید همسرم

و

دختر دردانه ام

سپاسگزاری

سپاس مخصوص خدایی است که یگانه خالق هستی است.

خداوندی که هستی از اوست و زیبایی خلقت اوست .

و نزد اوست بهترین نام ها .

در اینجا بر خود لازم می دانم تا از تمامی اساتید و دوستانی که در دو مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد

با راهنمایی های ارزشمند خود مرا در امر تحصیل یاری نمودند کمال تشکر و قدر دانی را داشته باشم.

به خصوص از محضر دو استاد بزرگوار و گرانقدرم جناب دکتر پهلوانی و دکتر اکبری که در به انجام رساندن

این پایان نامه زحمات بسیاری را متحمل شدند و با صبر و تحمل، اطلاعات و تجاربشان را در اختیار اینجانب

قرار دادند سپاسگزاری می کنم .

با سپاس فراوان

چکیده :

ناتوانی افراد در تأمین حداقل نیازهای اساسی زندگی باعث مطرح شدن مسئله فقر، فقیر و خط فقر می شود. این تحقیق به دنبال تخمین خط فقر برای دوره زمانی ۱۳۸۰-۱۳۸۸، در ابتدا به تعریف فقر و انواع آن می پردازد و سپس با استفاده از دو روش خط فقر را تعیین می کند: یکی روش نیازهای اساسی و تعیین یک سبد غذایی که تأمین کننده ۲۳۰۰ کالری برای هر فرد در روز است و در روش دوم بر طبق خصوصیات تابع تقاضای استون گری، حداقل معیشت مطرح شده در تابع تقاضای سیستم مخارج خطی با استفاده از روش رگرسیون های به ظاهر نامربوط تکراری (ISUR) و نرم افزار Eviews تخمین زده شده است. و در نهایت با استفاده از دو نوع خط فقر برآورد شده درصد خانوارهای فقیر، برحسب خصوصیات مختلف اقتصادی، اجتماعی و.. اندازه گیری می نماید.

بر اساس نتایج این تحقیق در طی دوره مورد بررسی خط فقر کشور چه بر اساس روش نیاز به کالری و چه بر اساس روش حداقل معیشت از سال ۱۳۸۰ یک روند صعودی را دنبال می کند که این به دلیل روند صعودی قیمت کالاها، به خصوص افزایش قیمت کالاهای اساسی است. در قسمت بعدی با محاسبه شاخص درصد خانوارهای فقیر نشان داده شده که میزان فقر در طی دوره مورد بررسی و بر اساس دو نوع خط فقر محاسبه شده همواره روندی افزایشی را دنبال کرده است. به عنوان نمونه ثابت شد که میان فقر خانوار و سطح تحصیلات سرپرست خانوار رابطه معکوس وجود داشته و همچنین هرچه میزان تحصیلات افراد خانوار بیشتر باشد درصد فقر خانوار کمتر خواهد بود.

واژگان کلیدی: فقر - خط فقر - حداقل مخارج - سبد غذایی - کالری - بعد خانوار - مخارج خوراکی - درصد فقر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	- مقدمه
۳	- بیان مسأله
۴	- سؤالات اساسی تحقیق
۴	- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق
۶	- نتایج و عوارض وجود فقر در جامعه
۸	- روش شناسی و چارچوب نظری تحقیق
۱۰	- هدف و چارچوب زمانی تحقیق
۱۱	- سابقه تحقیق
۱۳	- زمانبندی اجرای پروژه
۱۴	- منابع و مأخذ
۱۵	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق
۱۶	- مقدمه
۱۶	- اصل ۴۳ قانون اساسی پیرامون فقر
۱۸	- فقر از دیدگاه اهداف توسعه هزاره
۱۹	- دیدگاه اسلام پیرامون فقر
۲۰	- انواع فقر
۲۱	- خط فقر
۲۱	- شاخص های فقر
۲۳	- شاخص های اندازه گیری خط فقر
۲۳	- روش های مبتنی بر نیازهای اساسی
۲۴	- روش درآمدی
۲۴	- روش بررسی هزینه خانوار
۲۵	- روشهای مبتنی بر منحنی انگل
۲۵	۱- شاخص اورشانسکی
۲۶	۲- روش سهم غذا
۲۷	۳- روش راونتری
۲۸	- روش خط فقر نسبی
۲۹	- مروری بر مطالعات گذشته و سابقه تحقیق
۳۰	- مطالعات داخلی
۳۳	- مطالعات خارجی
۳۵	- خلاصه فصل
۳۶	- منابع و مأخذ

۳۹	- فصل سوم: اندازه گیری و تحلیل خط فقر
۴۰	- مقدمه
۴۰	- تعیین روش تخمین خط فقر
۴۲	- اندازه گیری خط فقر غذائی (روش نیاز به کالری)
۵۰	- اندازه گیری خط فقر کل
۵۳	- برآورد خط فقر با استفاده از سیستم مخارج خطی.....
۵۷	- بررسی سطح فقر در خانوارهای ایرانی
۵۸	- درصد خانوارهای فقیر بر پایه خط فقر غذایی و خط فقر حداقل معیشت
۵۹	- بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد باسواد در خانوار
۶۰	- بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد شاغل در خانوار.....
۶۱	- بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب وضع فعالیت سرپرست خانوار.....
۶۲	- بررسی درصد خانوارهای فقیر بر حسب پایه تحصیلی
۶۳	- خلاصه فصل
۶۴	- منابع و مأخذ
۶۵	- فصل چهارم : نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات
۶۶	- نتیجه گیری
۷۰	- پیشنهادات مستقیم
۷۰	- پیشنهادات غیر مستقیم
۷۱	- پیشنهاداتی برای مطالعات بعدی
۷۲	- منابع و مأخذ
۷۷	- ضمائم
۱۰۰	- چکیده انگلیسی

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان جداول
۴۳	جدول ۱- الگوی تغذیه مناسب در ایران و مقدار کالری بدست آمده بر اساس آن
۴۴	جدول ۲- جدول تغذیه نرمال پیشنهادی دفتر بهبود تغذیه
۴۵	جدول (۳-۱) تا (۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۰
۷۷	جدول (۸-۱) تا (۱۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۱
۷۹	جدول (۱۳-۱) تا (۱۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۲
۸۲	جدول (۱۸-۱) تا (۲۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۳
۸۴	جدول (۲۳-۱) تا (۲۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۴
۸۷	جدول (۲۸-۱) تا (۳۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۵
۸۹	جدول (۳۳-۱) تا (۳۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۶
۹۲	جدول (۳۸-۱) تا (۴۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۷
۹۴	جدول (۴۳-۱) تا (۴۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۸
۴۸	جدول ۴۸- خط فقر ماهانه برای گروههای مختلف سنی
۴۹	جدول ۴۹- توزیع افراد خانوار برحسب گروههای مختلف سنی
۴۹	جدول ۵۰- میانگین خط فقر غذایی کشور برای یک نفر
۵۰	جدول ۵۱- میانگین خط فقر غذایی کشور براساس بعد خانوار
۵۰	جدول ۵۲- خط فقر کل به ازای هر نفر
۵۱	جدول ۵۳- خط فقر کل کشور بر اساس بعد خانوار - ماهانه
۵۲	جدول ۵۴- خط فقر کل کشور بر اساس گروههای مختلف سنی - سالانه
۵۲	جدول ۵۵- خط فقر کل کشور بر اساس گروههای مختلف سنی و درصد توزیع افراد در خانوار
۵۶	جدول ۵۶- تخمین ضریب β_i برای هر یک از گروه های مخارجی خانوار
۵۶	جدول ۵۷- تخمین ضریب γ_i برای هر یک از گروه های مخارجی خانوار
۵۷	جدول ۵۸- خط فقر سالانه بر اساس تخمین حداقل مخارج معیشت خانوار شهری
۵۸	جدول ۵۹- درصد خانوارهای فقیر بر حسب خط فقر غذایی

- ۵۸ جدول ۶۰- درصد خانوارهای فقیر بر حسب خط فقر حداقل معیشت به روش ISUR
- جدول ۶۱- درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد باسواد خانوار بر پایه خط فقر غذایی طی
- ۵۹ سال های ۸۸-۸۰
- جدول ۶۲- درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد باسواد خانوار بر پایه خط فقر حداقل معیشت
- ۵۹ طی سال ۸۸-۸۰
- جدول ۶۳- درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد شاغل خانوار بر پایه خط فقر غذایی
- ۶۰ طی سال های ۸۸-۸۰
- جدول ۶۴- درصد خانوارهای فقیر بر حسب تعداد افراد شاغل خانوار بر پایه خط فقر حداقل معیشت
- ۶۰ طی سال ها ۸۸-۸۰
- جدول ۶۵- درصد خانوارهای فقیر بر حسب فعالیت سرپرست خانوار بر پایه خط فقر غذایی
- ۶۱ طی سال های ۸۸-۸۰
- جدول ۶۶- درصد خانوارهای فقیر بر حسب فعالیت سرپرست خانوار بر پایه خط فقر حداقل معیشت
- ۶۱ طی سال ها ۸۸-۸۰
- جدول ۶۷- درصد خانوارهای فقیر بر حسب پایه تحصیلی سرپرست خانوار بر پایه خط فقر غذایی
- ۶۲ برای سال های ۸۸-۸۰
- جدول ۶۸- درصد خانوارهای فقیر بر حسب پایه تحصیلی سرپرست خانوار بر پایه خط فقر حداقل معیشت
- ۶۲ برای سال های ۸۸-۸۰

ضمائم

صفحه	عنوان ضمائم
۷۷	ضمیمه ۱: جدول (۸-۱) تا (۱۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۱
۷۹	ضمیمه ۲: جدول (۱۳-۱) تا (۱۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۲
۸۲	ضمیمه ۳: جدول (۱۸-۱) تا (۲۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۳
۸۴	ضمیمه ۴: جدول (۲۳-۱) تا (۲۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۴
۸۷	ضمیمه ۵: جدول (۲۸-۱) تا (۳۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۵
۸۹	ضمیمه ۶: جدول (۳۳-۱) تا (۳۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۶
۹۲	ضمیمه ۷: جدول (۳۸-۱) تا (۴۲-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۷
۹۴	ضمیمه ۸: جدول (۴۳-۱) تا (۴۷-۵) درآمد ماهانه مورد نیاز گروههای مختلف سنی سال ۱۳۸۸
۹۷	ضمیمه ۹: برنامه تخمین سیستم مخارج خطی برای هشت گروه کالایی در نرم افزار Eviwse
۹۹	ضمیمه ۱۰: تخمین سیستم مخارج خطی برای هشت گروه کالایی

" فصل اول "

((كليات تحقيق))

مقدمه:

«شکیبایی بر تنگدستی همراه با عزت، زیباتر از ثروتمندی با ذلت است.»

امام علی (ع)

یکی از ناهنجاری های جهان امروز بحران فقر است. در طول تاریخ فقر و تهیدستی از بنیادی ترین مشکلات جامعه بشری بوده است. فقر تنها مشکل انسانهای گذشته نبوده است. امروزه نیز این پدیده با این همه پیشرفت و صنعتی شدن همچنان آشکار تر در جامعه به چشم می خورد.

با گذشت سالهای بسیار از مطرح شدن مسئله فقر و با همه ی حرف ها و طرح ها این پدیده به صورت لاینحل باقی مانده است، از آن کاسته نشده بلکه روز به روز در حال افزایش است. فقر در وجه اقتصادی به معنی عدم برخورداری از حداقل امکانات معاش یا به تعبیر دیگر برخورداری از قوت لایموت و میزان درآمدی است که در سطح امرار معاش باشد.^۱

فقدان غذای کافی، مسکن، تحصیلات و بهداشت از جمله محرومیت هایی است که فقرا را از داشتن زندگی مطلوب محروم می سازد. آنان در مقابل بیماری ها، بحران های اقتصادی و بلایای طبیعی آسیب پذیر تر از بقیه مردم هستند. البته تمایز دادن فقیر از غیر فقیر و یا غنی نیاز به تعاریف دقیق و بررسی مسئله فقر در جامعه دارد. از این رو همواره مبارزه با فقر و زدایش آن از زندگی آدمی و اجتماعات از اهداف و آرمان های همه ی نظام ها و دولت ها بوده است. بی شک برای نابودی هر نابسامانی باید آن را ابتدا خوب شناخت، علل و عوامل ایجاد و شکل گیری آن را کشف کرد، نتایج شوم آن در زندگی فرد و جامعه را بررسی نمود و سپس راهها و شیوه های مبارزه با آن را مشخص کرد. با توجه به اینکه فقر پدیده ای بسیار عمیق و زشت در جامعه ی انسانی می باشد، لازم است تا تمامی نهادها و افرادی که توانایی آن را دارند به شناخت آن بپردازند و آن را خوب موشکافی کنند تا راهکاری برای کاهش فقر و افزایش عدالت اجتماعی در جامعه ارائه دهند.

«شهید محمد باقر صدر» در کتاب «اقتصادنا» سه اصل اساسی را در راستای استقرار عدالت اجتماعی ارزیابی می کند:

۱- اصل کفالت: بدین معنا که همه ی مسلمانان نسبت به یکدیگر در رفع نیازهای حیاتی و اضطراری موظف بوده و دولت اسلامی که هدفش اجرای احکام است باید برای اجرای این اصل مهم برنامه ریزی داشته باشد.

۲- جان کنت گالبرایت، ماهیت فقر عمومی، ترجمه محمدحسین عادل، سال ۱۳۶۹، صفحه ۱۱

۲- اصل اعاله : یعنی دولت موظف است که دواير بسته ی فقر را پاره کند، در ضمن با قبول هزینه های ضروری افراد ناتوان در تهیه معاش از ورود آنها به دواير فقر جلوگیری کند.

۳- حفظ توازن به جای تساوی در برخوردها با استفاده از اهرم های مختلفی نظیر مالیات.^۱

باید در نظر داشت که فقر عواملی دارد که حذف آنها احتیاج به زمان دارد و تا آنها را حذف نکنیم نمی توانیم تنها با ارائه ی یک الگو از فقر این پدیده را ریشه کن کنیم.

فرضاً یکی از مهمترین دلایل فقر ، بیکاری و اشتغال ناقص است . وقتی مردم شغل ندارند نمی توانند فقیر نباشند . شغل هم به سادگی به وجود نمی آید، مگر اینکه زیربنای مادی و معنوی جامعه فراهم شده باشند . در دهه ی ۱۹۸۰ کسی که چراغ نداشت احساس فقر نمی کرد . امروزه خانوار بدون برق قطعاً یک خانوار فقیر محسوب می شود . بنابراین در بررسی مسئله ی فقر و راههای اندازه گیری آن ، برق را وارد سبد حداقل هزینه خانوارها می کنیم.^۲

می دانیم که فقر اقتصادی و افزایش شکاف طبقاتی مشکلات فراوانی را بدنبال دارد و ارکان مختلف جامعه را از جمله فرهنگ ، اخلاق ، دین و ... را تحت تاثیر قرار می دهد . برای رهایی از این بحران و عواقب وخیم آن فقر زدایی امری اجتناب ناپذیر است .

بیان مسأله:

توجه به موضوع فقر و از بین بردن آن یک مسئله جهانی است. همواره در کشورها مطالعات کمی و کیفی در جهت تشخیص راههای از بین بردن فقر به صورت گسترده در حال انجام بوده است . این مطالعات از اوایل قرن بیستم تسریع بیشتری پیدا کردند. با شروع دهه ۱۹۸۰ به دلیل پذیرش برنامه اصلاح ساختاری ، آزادسازی و خصوصی سازی توسط بسیاری از کشورهای جهان فقر و حمایت از گروههای آسیب پذیر با شدت بیشتری دنبال شد. بسیاری از اندیشمندان بر این گمان بودند که اجرای برنامه های اقتصادی، افراد فقیر و گروههای کم درآمد را افزایش می دهد. در این وضعیت و در راستای جلوگیری از توسعه فقر ، نهادهای بین المللی و منطقه ای تلاش های خود در جهت ریشه کنی فقر را در پیش گرفتند. در ایران نیز با آغاز برنامه تعدیل اقتصادی، بخشی از خانوارهای ایرانی در تأمین حداقل نیازهای خود دچار مشکل شدند. از این روی بحث های فراوان

۱- محمدجواد لاریجانی، حکومت و توسعه، سال ۱۳۷۷، صفحه ۳۶۷

۲- مجموعه مقالات کنفرانس بررسی فقر و فقرزدایی، جلد دوم، سال ۱۳۷۵، صفحه ۴۱

با ابعاد گوناگون از دیدگاه نظری در مورد فقر، اندازه آن و تأثیر سیاست‌های مختلف اقتصادی، بر فقر صورت گرفته است. به صورت عملی نیز برای مبارزه با فقر در برنامه های توسعه ، طرح ساماندهی اقتصادی و لایحه فقرزدایی تهیه و اجرا شده است.

نیاز های مادی و معنوی انسان مانند تغذیه مناسب، آموزش و پرورش ، مسکن ، داشتن شغل و امنیت هر یک می توانند با فقر در ارتباط باشند. حال فقدان یا ناتوانی افراد در تأمین حداقل نیازهای زندگی باعث مطرح شدن مسئله فقر، فقیر و خط فقر می شود. این تحقیق به دنبال یافتن پاسخ این پرسش است که خط فقر واقعی طی سالهای ۸۰-۱۳۸۸ چه میزان است ؟ و درصد شدت فقر در خانوارهای ایرانی در دوره مورد بررسی چه روندی را دنبال می کند؟ تا بتوان با استفاده از نتایج آن اثرات نامساعد فقر را بوسیله برنامه ریزی، سرمایه گذاری و دور اندیشی کاهش داد و یا خنثی کرد . تمامی این برنامه ریزی ها و سیاست گذاری ها جهت تخصیص بهینه منابع بین نسل های مختلف است. در این راستا برنامه ها و سیاستهای مختلفی پیاده می شود که تمامی آنها حاصل کار و تلاش محققان مختلف است. از آنجائی که فقر با رفتار و واکنشهای انسان در رابطه مستقیم است، ماهیتی پیچیده داشته و با استفاده از روشهای مختلفی می توان به بررسی این پدیده در جامعه پرداخت .

سوالات اساسی تحقیق :

- ۱- خط فقر در فاصله سالهای ۸۸-۱۳۸۰ چه روندی داشته است ؟
- ۲- آیا درصد فقر در خانوارها در طی دوره مورد مطالعه افزایش یافته است؟
- ۳- درصد فقر در میان خانوار بر حسب تعداد افراد شاغل در خانوار با توجه به دونوع خط فقر برآورد شده به چه صورت تغییر می کند؟

اهمیت و ضرورت انجام تحقیق :

فقر پدیده ای است که در جوامع پیشرفته و در حال توسعه ریشه دارد و به کار بردن بهترین تدابیر و برنامه ریزی ها ، همیشه در راستای کاهش آن بوده است و نمی توان گفت که فقر را به کلی در جامعه ریشه کن کرده ایم . مشاهده وضعیت جامعه و عدم اطمینان مردم از اینکه آیا درآمد های آنها هم اکنون و در آینده پاسخگوی نیاز های اصلی خانواده می باشد یا خیر و توجه مسئولین به این نگرانی و برنامه ریزی برای ریشه یابی و کاهش فقر ضرورت انجام این تحقیق را آشکار می کند .

فقر به عنوان یکی از مبهم ترین و بحث انگیزترین موضوعات کشورها مطرح می گردد. هر روز به تعداد افرادی که درآمد روزانه آنها کمتر از خط فقر می باشد، افزوده می شود، گروههای وسیعی از مردم فاقد غذا و آب سالم و کافی، بهداشت و درمان مناسب هستند. در سالهای اخیر مشاهده شد ۵۴ کشور جهان فقیرتر از دهه ۹۰ میلادی شده اند. در ۲۱ کشور نسبت بیشتری از مردم در گرسنگی به سر می برند. در ۱۴ کشور بیشتر کودکان قبل از سن ۵ سالگی می میرند. در ۱۲ کشور نرخ ثبت نام مدارس کاهش یافته است. در ۱۹ کشور بیش از یک چهارم افراد گرسنه اند و اوضاع در حال بدتر شدن است.^۱

با مشخص شدن خط فقر برنامه ریزان می توانند بهترین سیاست ها در جهت حمایت از این قشر محروم جامعه، کنترل قیمت ها، چگونگی پرداخت یازانه های هدفمند به اقشار نیازمند جامعه و ... را پیش بینی و اجرا کنند. با استفاده از این شاخص می توان تعیین کرد که تعداد افراد زیر خط فقر کاهش و یا افزایش یافته است؟ که این کاهش و یا افزایش نشانگر آن است که برنامه ریزی و سیاستگذاری های اقتصادی تا چه میزان کارا بوده است. و نیز تا چه میزان توانسته افراد نیازمند و فقیر جامعه را پوشش دهد.

فقر مقوله ای است که با شروع صنعتی شدن و انقلاب ارتباطات افکار عمومی و تخصصی جوامع بشری را بیشتر به خود مشغول کرده است. هر جامعه ای در هر درجه از توسعه یافتگی با این مشکل روبرو بوده و به بررسی و حل این معضل پرداخته و با اتخاذ راهبردهایی همچون رشد اقتصادی در جهت تغییر زندگی مردم جامعه گام برداشته است. اما در پی اثرات این راهبردها تمامی مردم جامعه برخوردار نگشته و برخی از آنها در حاشیه قرار گرفته و فقر را به صورت گسترده به دامان جامعه آورده اند.

در دهه گذشته اقتصاد ایران فقر از دوجنبه: یکی رشد شدید تقاضا (به دلیل رشد جمعیت، بالا بودن بار تکفل، تغییر در الگوی مصرف) و دیگری ساختار تورم زای آن به مسئله جدی تبدیل شده است.^۲ و اندیشمندان و سیاستمداران به دنبال یافتن راه حلی بوده اند تا بتوانند عواملی که منجر به فقر می شوند را برطرف نمایند. اما اکنون بیکاری نیز خیلی جدی تر به دو مسئله بالا اضافه شده است و باید توجه داشت چون فقر یک پدیده انسانی است و با رفتار و واکنش های انسانی رقم می خورد کشف و از بین بردن آن کار بسیار دشواری است. بطوریکه نمی توان تنها با ارائه ی یک الگوی تئوری و در تمامی کشورها آن را حذف و یا حتی کم کرد. از این رو بسیاری از افراد احساس نیاز جامعه به بررسی فقر و دلایل پیدایش آن و عوامل موثر در

۱- نسرين ارضوم چيلر، ابعاد گوناگون فقر در ايران، سال ۱۳۸۴، صفحه ۹

۲- سهيلا پروين، روند فقر در برخي مشاغل، سال ۱۳۷۳، صفحه ۸۴

شکل گیری و گسترش آن را درک کرده اند. به همین دلیل می بینیم که کتاب ها و تحقیقات بسیاری تحت یکی از مضامین فقر در جامعه وجود دارد. توجه به این نکته نیز ضروری است که طرز تلقی و برداشت هر محقق از یک پدیده و نحوه ی تعریف لغات کلیدی و اساسی تحقیق روی نتیجه ی آن تأثیر بسیاری خواهد داشت. به عبارتی، هر فرد قسمتی از فقر را برجسته ترمی کند و درباره آن به تحقیق می پردازد. همچنین باید دانست که فقر یعنی چه؟ انواع فقر چگونه تعریف می شود؟ معیار شناخت غنی از فقیر چیست؟

نتایج و عوارض وجود فقر در جامعه:

مطمئناً وجود فقر در جامعه دارای ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، عاطفی، معنوی و... می باشد. واژه فقر به معنای ناداری، تهیدستی و تنگدستی است. در مطالعات انجام شده، پیرامون ابعاد فقر عوامل زیادی معرفی شده اند که در نتیجه وجود فقر در جامعه بوجود آمده اند که به برخی از این ابعاد می توان اشاره کرد:

- ۱- دروغ، دزدی، قاچاق مواد مخدر، سرقت، نزاع، خودفروشی، قتل، فساد و انحرافات رفتاری و اخلاقی و بسیاری از ناهنجاری ها می تواند از فقر سرچشمه بگیرد، به طور کلی می توان گفت: بین فقر و جرم رابطه مستقیمی وجود دارد. برخی افراد کم درآمد برای این که بتوانند مانند افراد ثروتمند از زندگی خوبی برخوردار شوند دست به جرم و جنایت می زنند که این مقوله ناشی از فقر اقتصادی و وجود فاصله طبقاتی است.
- ۲- فقر و بیماری رابطه ای دیرینه دارند، گرانی هزینه های دارو و درمان این رابطه را بغرنج تر می کند. سوء تغذیه و عوارض آن چون کم هوشی، بیماری، کوتاه قدی و کم وزنی محصول فقر است. شخص فقیر در مقایسه با دیگران کمتر عمر می کند، اغلب بیمار است و معمولاً بر اثر فقر و کمبود مواد غذایی و سطح پایین بهداشت به نواقص فکری و جسمی دچار می شود و با بحرانهای شخصیتی بیشتری روبروست. در زمینه فرهنگی کودکانی که در محیط های فقر پرورش می یابند فاقد فرصتها و محرکهای مناسب محیطی برای پرورش استعدادهای درونیشان هستند. آنان همانند همسالان خود قادر به مفهوم سازی نیستند، خزانه لغات آنها اندک و فاقد مهارتهای کلامی می باشند. فقر موجب افزایش میزان مرگ و میر بلاخص در نوزادان و کودکان و مادران و کاهش نیروی انسانی و کاهش بهره وری می شود. بروز فقر به آرامی از سطوح پایین جامعه آغاز و سرعت بخش وسیعی از اقشار متوسط را تحت تأثیر قرار می دهد.

۳- رواج تکدی گری در خیابان ها و حضور کارتن خواب ها در گوشه و کنار پارک ها از نمادهای اصلی فقر شناخته شده اند که عموماً در فضای شهری خود نمایی کرده و چهره ی شهر را بسیار زشت می کند.

۴- فقر بر اعتقادات دینی مردم نیز اثر منفی می گذارد. مردم فقیر با مشاهده اختلاف طبقاتی در جامعه از ارزشهای اصیل دینی نظیر عدالت، آزادی و صداقت دور می شوند و به خرافات روی می آورند. عوام گرایی، عوام فریبی و دروغگویی نیز از عوارض فقر است. امام علی (ع) خطاب به فرزندش امام حسن (ع) می فرماید: «فرزندم انسانی را که به دنبال کسب روزی خویش است ملامت مکن، زیرا کسی که هیچ ندارد، لغزش هایش بسیار خواهد بود.»^۱ طبق این روایت تنگدستی و نداری و ناتوانی در رفع نیازها و احتیاجات احتمال وقوع خطا، لغزش و گناه در فرد را افزایش می دهد.

۵- در بعد فرهنگی می توان از افت تحصیل، ترک تحصیل و نداشتن امکانات لازم برای طی مدارج عالی تحصیلی نام برد. جامعه شناسان فرهنگ گرا با توجه به رابطه مثبت بین وضعیت تحصیلی، درآمد و موقعیت شغلی اظهار می دارند که اصولاً طبقه پایین به علت برخورداری از الگوی رفتار خاص، چندان میل و رغبتی به تحصیل از خود نشان نمی دهد.^۲

۶- در بعد فردی و روانی، احساس محرومیت، ناکامی، سرخوردگی و امثال آن را می توان از پیامدهای فقر دانست و در عرصه اقتصادی، کم درآمدی، اشتغال ناقص و پایین بودن دستمزدها به دلیل فقدان مهارت و تجربه کاری از دیگر پیامدهای فقر می باشد.

۷- مطالعات اجتماعی نشان می دهد در کشورهایی که توزیع ثروت به صورت عادلانه نباشد، هر روز فقرا فقیرتر و اغنیا ثروتمندتر می شوند، فاصله طبقاتی فزونی می یابد و به علت عدم آموزش های اجتماعی و ضعف فرهنگی و فقدان احساس همبستگی ناشی از مادی گرایی و فردگرایی، افراد قادر به هدایت درست ستیز علیه این بی عدالتی اجتماعی نیستند، در نتیجه، شاهد آنیم که ارزشهای اجتماعی فاقد اعتبار می شود، نظارت اجتماعی سست می گردد و بزهکاری و تبهکاری عمومیت پیدا می کند.

۱- علامه مجلسی، بحار الانوار، جلد ۷۲، صفحه ۴۷

۲- عماد افروغ، چشم اندازی نظری به تحلیل طبقاتی و توسعه، سال ۱۳۷۹، صفحه ۷۰

در جامعه ای که منش فقر حاکم و افراد جامعه با این شرایط سازگار شده طبعاً این فرهنگ با مرور زمان و در طولانی مدت قابل اصلاح است که هزینه‌بر و زمانبر است و فشار بسیاری را بر جامعه تحمیل می‌کند. با گذر از فقر و بهبود وضعیت مالی خانواده و اقتصاد جامعه، افرادی که در محیط فقر زندگی کرده‌اند و با خلق و خوی جامعه فقر انس گرفته‌اند براحتی و به آسانی تغییر رویه نمی‌دهند. بعنوان مثال کودکانی که مدت‌ها با لباس کثیف و کهنه در میان خاک‌های کوچه‌ها با همسالان خود بازی کرده‌اند تغییر در روش زندگی خود را نمی‌پذیرند و به راحتی قدم در مدرسه نمی‌گذارند. فقرا معمولاً در عرصه اجتماعی، حضور چندانی ندارند و از مشارکت در فعالیت‌های عمومی مثل فعالیت در نهادها و سازمان‌های بزرگ پرهیز می‌کنند و در هیچ یک از انجمن‌های عام‌المنفعه و داوطلبانه عضو نمی‌شوند. این امر ناشی از فقدان منابع مالی یا تبعیض و امثال آن است. کارمندان ادارات در اثر مشکلات اقتصادی با نگرانی در محل کار خود حاضر می‌شوند، بازده آنها کاهش می‌یابد و حتی در بعضی موارد سعی در جبران کاستی‌ها با روش‌های غیرقانونی می‌نمایند و یا به دنبال کار دوم می‌گردند. چنانچه دولت و برنامه ریزان سیاستها و تدابیری را در کشور اجرا نمایند، که ابتدا فقر را در جامعه کاهش داده و سپس فرهنگ فقر را در جامعه از بین ببرد، میتوان امید داشت که این مشکلات و معضلات در جامعه از بین برود.

روش‌شناسی و چارچوب نظری تحقیق :

این تحقیق ابتدا به تعریف فقر و انواع آن می‌پردازد و بیان می‌کند: فقر مرحله ای از زندگی است که فرد یا کسی که بار تکفل یک خانوار را به دوش می‌کشد، توانایی تامین نیازهای اساسی خانوار از قبیل خوراک، پوشاک، مسکن، تحصیلات و درمان را ندارد. سپس خط فقر را معرفی و بر اساس شاخصه های آماری اندازه گیری می‌کند.

فقر را به دو روش می‌توان اندازه گرفت: **فقر مطلق و فقر نسبی**. فقر مطلق محرومیت عمیق از مواهب مادی و فرهنگی است که راه توسعه متعارف فرد را تا آن درجه سد می‌کند که یکپارچگی شخص را به هم می‌ریزد. حال اگر وضعیت فقرا را نسبت به سایر اعضای همان جامعه در همان زمان بسنجیم، این فقر به معنای فقر نسبی است. یعنی در این حالت سطح درآمد به کار و زندگی خانوار در زیر سطح متوسط جامعه قرار دارد.^۱ که این سطح متوسط همان خط فقر است. و در تعریف خط فقر باید گفت سطح ثابتی از درآمد واقعی